

УДК 94(477-25):[378.4+686.8]

Ю. Шемета, канд. іст. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

СИМВОЛИ СТУДЕНТСЬКОГО НАВЧАННЯ УНІВЕРСИТЕТУ СВ. ВОЛОДИМИРА: ПЕРО, ПАПІР, ЧОРНИЛО (1834–1858)

Розглянуто маловивчену частину повсякдення Інституту казеннокоштных студентів Імператорського університету Св. Володимира (1834–1858), що має практичне значення. Проаналізовано види і якість паперу, якими користувалися студенти – білий, цупкий, для навчання і творчої праці, і синій, що мав більше господарське значення, хоча на ньому теж писали. З'ясовано, що одна людина мала можливість протягом місяця використати близько 72 аркушів різного паперу для записування лекцій, творів, інших потреб. Очевидно, що у вказаний час використовували звичайні, а не металеві пера, що вимагали заточування ножом і порівняно швидко списувалися. В якості чорнильних використовували відносно дешевий матеріал – вони були скляними, мабуть, подібними до аптечних склянок, а не дорогими, зазвичай, прийнятими у той час. Чорнило спочатку могло виготовлятися у самому навчальному закладі, але згодом його купували. Воно виготовлялося з органічних речовин – смоли дерев, паразитичних наростів на дубовому листі, а також заліза і кислій рідини. Мало традиційний для XIX ст. брунатний колір, хоча викладачі користувалися і кольоровим – червоним. Помилки або закреслювалися, або зішкрібалися з аркуша паперу ножом. Писати можна було олівцями, або використовувати їх для інших потреб, наприклад, малювання. Олівці могли бути графітні у дереві і коштували відносно дорого.

З'ясовано, що зміст канцелярії, якою користувалися студенти, впливав на швидкість та якість їхнього навчання, а сама вона може бути своєрідним символом епохи і студентства.

Ключові слова: Університет Св. Володимира, Інститут казеннокоштных студентів, папір, перо, чорнило, чорнильниця, олівець

У популярному зараз напрямку історичних досліджень, присвячених історії повсякдення різних епох, звертається багато уваги на різні його складові і прояви, в тому числі матеріальну культуру. Особливо цікавим можна вважати дослідження у цьому ключі студентства і всього, що з ним пов'язане, особливо, київського університетського, як через те, що воно порівняно непогано забезпечене джерелами, так і тому, що свого часу, на нашу думку, Імператорський Університет Святого Володимира став свого роду і виразником, і провідником міської культури на наших теренах, часто впроваджуючи до побуту нове і прогресивне.

Проте іноді він виступав саме зразком консервативних звичок, і причини цього явища ще необхідно з'ясувати. Частково одним із проявів такого стану речей може бути те, що стосувалося культури письма, а саме – письмового приладдя, яке, окрім виконання своїх безпосередніх завдань, може слугувати своєрідним символом учнівської молоді. Дослідження у галузі стилофілії, на відміну від вивчення інших складових студентського повсякдення [2; 3], і палеографічних [11], не є поширеними, між тим, вони можуть поглибити нашу уяву про культуру навчання, сприятимуть розумінню труднощів, з якими могла зіштовхнутися молодь на шляху до отримання знань. З огляду на це показово є ситуація, що склалася довкола традицій письма у т. зв. "Інституті казеннокоштных студентів" (далі – ІКС), що існував від заснування університету у Києві по 1858 р. Студентство перебувало на державному утриманні, і пансіон далеко не завжди передбачав залишковий принцип постачання, наприклад, продуктами чи одягом, тому цікаво було би прослідкувати, наскільки це забезпечення було сучасним і якісним відносно пер, чорнил, олівців і паперу – всього того, без чого навчальний процес був би неможливим, а також спробувати розкрити суто технічні труднощі, які вони могли спричинити і якого позбавлені студенти сучасні.

Рішення про заснування університету було ухвалене у 1833 р., а вже у 1834 р. розпочався навчальний процес. Серед перших студентів були казеннокоштні та пансіонери, забезпечення яких брала на себе держава або певні відомства. Окрім житла, харчування, одягу, гігієнічних потреб і потреб у посібниках, для повноцінного учбового процесу необхідне було канцелярське приладдя як для молоді, так і для самого ІКС.

Купівля канцтоварів здійснювалася за таким самим принципом, що і решти товарів: економ ІКС ознайомлю-

вався з існуючими цінами на ринках Києва (друкувалися у додатках до "Київських губернських відомостей" і на окремих аркушах, що передавалися університету поліцією), оголошувалися торги. Випадки, коли речі купувалися безпосередньо у крамниці, очевидно, були винятками.

Що саме отримувала молодь для успішної, чи не дуже, праці над лекційними і творчими завданнями? Все це окреслювалося означенням "посібники" і включало "інструменти, рисувальні і креслярські запаси...", папір, олівці, пера, чорнило і чорнильницю" [13, арк. 8 зв.].

У першу чергу, папір. Станом на середину XIX ст. на території імперії працювали близько півтори сотні паперових фабрик, що випускали папір різної якості; його могли отримувати з-за кордону. Він розрізнявся кольором, щільністю, розміром. У цей час почали застосовувати техніку вибілювання хлором, тоді як раніше його витримували у морозні дні на сонці [9, с. 198–199]. Таким був папір кращої якості, просочений клейкими речовинами і шліфований за допомогою молотків, мідних, сталевих і цинкових листів спеціальної машини, (що, правда, з часом він усе одно набував жовтуватого забарвлення), як правило, обрізаний фабричним способом, відповідно, мав рівний край. Нижчої – сіруватого або буроватого відтінку, рихлої структури з нерівним, часто коричневим краєм. Існував також синій, або голубий папір, який у документах ІКС називався "караблевим" і "обгортковим" і який дуже часто мав виразні лінії верхе (нагадували сітку-філігрань з поперечних і по-вздожних смуг). Фарбування його, очевидно, здійснювалося з допомогою різних фарбників мінерального і органічного походження.

Документи усіх подробиць, на жаль, не відзначають. Зауважують лише кількість і вартість необхідного паперу. У "Довідкових цінах" у серпні 1846 р., які розглядав економ ІКС, згадується петергофський папір № 4 (папір, хоча і виготовлений на механізованій сучасній фабриці, проте доволі дорогий), стопа якого коштувала 10 руб. 28 коп. (стопа, або риза – 480 аркушів письмового паперу, десть, або лібра – 24 [5, с. 84]), тоді як голландський – 3 руб. за стопу (у 1854 р. він уже коштував 2 руб. 60 коп, а напівголландський – 2 руб. 20 коп. [16, арк. 8]), простий сірий, доволі рихлий, для письма – 1 руб. 50 коп. Найдорожчим був поштовий, теж петергофський – 12 руб. за стопу. Власне, паперу було безліч: окрім згаданих, у Києві продавали олександрійський, високої якості, напіволександрійський, просто білий для пись-

ма, картузний тощо, проте, очевидно, для потреб ІКС закуповувався не весь представлений асортимент. Так, у 1836 р. білий голландський папір найстарішої російської фабрики А. Гончарова купувався з розрахунку 1 десть на місяць, а на 12 місяців, відповідно, 12 дестей по 16 руб. за стопу, а всього 19 стоп і 4 десті на 36 чоловік. Голландський папір, щільний, порівняно гладкий із невеликим кремовим відтінком, з тисненням фірмового знаку цієї фабрики використовували не лише студенти при написанні творів, але і канцелярія університету. Синій папір, порівняно рихлий, на якому і писали, і в який загорталися студентські роботи, купувався по 2 десті на людину в місяць.

Відомо, що на початку XIX ст. на території України виготовляли письмовий і канцелярський папір, а от рисувальний, олександрійський, великого розміру і кращої якості, подібний до сучасного ватману, могли завозити з-за кордону. Власне, потрібен він був, очевидно, лише для малювання [5, с. 82]. Всі інші види паперу, якими користувалися студенти і університетська канцелярія, були і гіршої якості, і меншого формату – як правило, А2–А4, часто необрізані.

Частина паперу мала філіграні, частина – відтиски фабричних знаків-штемпелів чи ініціалів власника фабрики ("AD", "Paris", "Фабрика Аристархова", "Асеевская фабрика", "Братьев Лычковых", філігранями-роками, польськими гербами тощо; іноді проставлявся номер, який позначав сорт [24, арк. 25, 33, 97–98; 25, арк. 3–5]). Часто подібний штамп ставився вгорі цілої стопки паперу і погано читався уже на 4–5 аркуші. Папір, що дійшов до нас у студентській документації, належить не лише казеннокоштным, але і своєкоштным, тобто, купувався на ринках Києва або інших місцевостей; якість його залежала від матеріального становища кожного.

Згодом адміністрація дещо зменшила кількість паперу та іншої канцелярії: у 1841 р. і білий, і синій папір купувався з розрахунку по 1 і по 2 десті на 10, а не 12 місяців, відповідно, вартість 17 і 8 коп. за десть [29, арк. 5–12].

У 1858 р. на одну особу купували лише 5 дестей білого паперу по 13 коп. за десть, сірого – 20 дестей по 7½ коп. Загалом, на рисувальні і канцелярські потреби на кожного студента у 1841 р. виділялося по 28 коп. (для порівняння: на день на харчування йшло по 13–15 коп.). Отже, на місяць на людину припадало 72 аркуші паперу на все. Щоправда, важко сказати, якого розміру він був: голландський фабрики А. Гончарова, скоріше за все, формату А2, натомість інші могли мати розмір менший, або більший – близько 22 дюймів (55 см) у ширину до 32 у довжину (128 см) [8, с. 1019–1027].

У 1858 р., коли ІКС у вигляді гуртожитку при університеті було розформовано і студентів відправили на державні стипендії, кожен отримав частину майна, що залишалося від інституту. Серед нього – по 2,5–10 дестей паперу, а всього понад 2 тис., 2–3 олівці, а всього 251, 100 пер, а всього 102 сотні, і 20 руб. 70 коп. на чорнила і чорнильниці [18, арк. 53, 59]. Звідки взяли залишки? Як зазначав свого часу один з економістів, не все було потрібним протягом року, тому накопичився запас, до якого ні у кого зі службовців не дотягнулися руки; склад студентів також постійно змінювався через смерті і відрахування.

Зберігався папір у ящиках столів, непотрібний, зіпсований і використаний – у спеціальних, з ясеневих дерев, причому призначались вони для користування кількома студентами, а не індивідуального. Такими самими, не індивідуальними, були і спеціальні дошки для обрізування паперу [21, арк. 8]. Слідів "тіракси" – дошки з натягнутими нитками, на яку натискали валиком чи

рукою для отримання ліній [11, с. 512], поки не знайдено, є лише опуклі/вдавлені відбитки, що позначали поля аркуша, а також студентський твір, написаний, схоже, через паперовий трафарет [25, арк. 45–52]. Купували в університеті сургуч, яким повинні були запечатуватися листи і деякі документи, проте важко сказати, чи користувалися ним студенти у звичайному навчальному процесі.

Ще одним безперечним символом студентства можна вважати перо. І якщо папір, очевидно, надходив до Києва різних сортів та якості, виготовлений з урахуванням якихось нових віянь (той самий штемпель), переважно російський, то з удосконаленням основного знаряддя письма місцеве начальство не поспішало. Можливо, це було пов'язане з тим, що металеві пера, відомі у світі, за різними даними, з кінця XVIII або початку XIX ст. і використовували більш-менш постійно з 1830-х рр., з часу винаходу Дж. Перрі [7, с. 701], в імперії не вироблялися, були достатньо дорогими і недоступними для учнівської молоді, можливо, тому, що Росія експортувала звичайні пера і була зацікавлена у збереженні такої частини прибутку (хоча і купувала їх, переважно голландські, у шість разів дорожче за власні).

Припущення, коли широко почало в Києві застосовуватися металеве перо, є різні, але з аналізу діловодної документації Університету Св. Володимира, підписів університетського начальства, творів, записок, заяв студентів, поки що (аспект вимагає подальших досліджень) можна стверджувати, що металеве перо розпочали використовувати у 1850-х, зокрема, у 1858 р., що можна простежити за наявністю невеличких подрапин паперу довкола більшості літер, а також доволі тонких їх ліній [27, арк. 27–27 зв.]. Усе інше, схоже, було написано пером гусячим, або праобразом ручки (у XIX ст. існували ручки-стержні, в кінці яких вставляли обрізане гусяче перо, згодом – металеве, причому робилося це машинним способом) [11, с. 540]. Ні про що не говорить у цьому контексті відсутність згадок про перочистки, які використовувалися для металевих пер, адже її можна було виготовити самостійно зі шматочка тканини.

Пера купувалися з розрахунку 10 штук на місяць на людину, а на рік, тобто, 10 місяців, по 100 штук, хоча спершу було 150. Довідкові ціни називають такі види пера: прості і варені. Перші коштували в різний час 25–30 коп. за сотню, другі – 30–50. Це і може говорити про характер знаряддя письма: звичайні пера, взяті з гусячого або індичого крила, причому у живої пташки або висмикнуті під час линяння. Бралися з лівого крила птиці, оскільки кінець таких пер під час роботи відхиляється вліво і не закриває написане [10, с. 33]. У 1841 р. одне перо коштувало ¼ копійки, а в 1848 р. сотня пер – 28 коп. Ймовірно, купувалися варені пера, але згадки про чорнильні горішки, а не лише готові чорнила, можуть вказувати й на те, що й їх могли удосконалювати на місці силами якихось службовців, щоправда, у документах відсутні згадки про такий вид робіт, як виготовлення чорнила і пера.

Єдине, що зауважував один із дописувачів "Київських губернських відомостей" – в імперії не вміли їх як слід готувати, тому що невчасно збирали. Він пропонував два способи підготовки ідеального пера: або мокрим способом, підвішуючи у зв'язках над казаном з окропом і парячи так 3–4 години, або сухим, помістивши пера у залізний ящик із золою, який підігрівався вугіллями. Можна було кип'ятити їх у молоці. Потім пом'якшені пера очищувалися від плівочок і пуху за допомогою спеціальної дошки, округлювалися і протиралися сукном. При бажанні їх можна було розмалювати [1, с. 269–279, 395–396].

Подібні інструменти слугували недовго, тому що спливалися і періодично вимагали заточування спеціальним ножом. Через суто виробничі потреби ніж повинен був постійно знаходитись у руках власника, що іноді призводило до поранень. Як зауважував автор допису про пера, більшість пер російського виробництва придатні для використання лише писарями, які замість чорнильниці використовували яку-небудь аптекарську баночку і робили в пері розціп тупим ножиком [1, с. 279].

Справді, ще один важливий символ людини інтелектуальних занять того часу – чорнильниця – могла бути розкішним письмовим приладдям, виготовленим з металу, порцеляни, срібла у вигляді різних фігур або ємності з двома отворами, що закривалися кришечками з відділеннями для двох видів чорнил або чорнил і піску і обов'язково – підставкою для пера. А могла бути у вигляді пляшечки для чорнила різних розмірів циліндричної, прямокутної, трапецієвидної тощо форми з виїмкою збоку для того, щоб покласти перо, або і без. Закривалась така пляшечка, що виконувала функцію чорнильниці, іноді металевою кришечкою, але частіше – дерев'яною пробкою.

Саме про такі чорнильниці, найімовірніше, у більшості випадків, йшлося, коли купували чорнила для студентів: вони навіть згадуються, зазвичай, як спільні витрати з чорнилом і лише у 1836 р. чітко згадується окремо "скляна чорнильниця", термін служби якої визначався у рік, хоча раніше їх розраховували на 4-річну службу, тобто, протягом усього перебування студента в університеті [19, арк. 132; 28, арк. 7 зв.]. Мабуть, рік показав нетривалість такого предмету. Загалом, дивно, адже столовий посуд, одяг, наприклад, дешевими не були, і чорнильниця, мабуть, становить виняток.

Чомусь серед університетських витрат на канцелярію не згадується такий незмінний атрибут письмового столу, як пісочниця, хоча нею продовжували користуватися, посилаючись на написане для швидшого просушування чорнила або для того, щоб можна було швидко писати, накладаючи один аркуш на інший. Є лише відомості про пісок серед ящиків для паперу і дощок для його обрізання, який купували, але він міг використовуватися для технічних потреб [21, арк. 8]. Нічого не говориться про підставки для пера у вигляді перевернутого дзвіночка/конуса на підставці.

На ринку продавалися чорнильні горішки (1846 р. по 30 коп. за фунт (близько 454 г), 1854 – 50 коп.), купорос (5 і 6 коп. за фунт) [20, арк. 28 зв.], "гума арабська" (смоляниста речовина; 50 коп. за фунт) тощо, необхідні для виготовлення чорнила самостійно. Університет купував для себе чорнила пляшками [23, арк. 86 зв.], але для ІКС у початковий період його існування, 1835–1836 рр. горішки і купорос купували по 12 фунтів з розрахунку на 24 казеннокоштных і 8 незаможних студентів [28, арк. 7 зв.]. На чорнильницю і готові чорнила у 1840-і рр. передбачалось 14 коп. на рік [14, арк. 8], у 1850-і рр. – 20 коп. [17, арк. 37 зв.].

Чорнило у першій половині XIX ст. було невиразне під час написання, темнішаючи при висиханні. Трошки інтенсивнішого кольору воно набувало з часом у самій чорнильниці, але одночасно утворювався осад. У середині століття з'явилося алізаринове чорнило з пігментами рослинного походження, що затемнювали [12, с. 602–604], але, судячи з номенклатури товару, що продавався у Києві, воно виготовлялось тут у традиційний старовинний спосіб: у кисле середовище (вино, оцет, квас) додавались подрібнені чорнильні горішки, купорос, гуміарабік, цукор, галун, все це витримувалось у теплі або варилося, настоювалося і утворювався продукт, рідина і густина якого регулювалась [4, с. 196–197].

По тексту документів виправлення/закреслення самими студентами робилися чорнилом такого самого брунатного кольору, натомість канцелярія і викладачі могли застосовувати кольорове – чорне і червоне. Оскільки папір був рихлим і доволі цупким, то іноді помарки і помилки зачищали ножом чи скребком, і помітити подібну зачистку можна лише на світло – на самому папері, як правило, подібні маніпуляції не відображалися.

Чорнила, звісно ж, час від часу розливалися і забруднювали одяг і меблі [22, арк. 37–38].

Малювати, а також писати можна було олівцями, хоча роль у канцелярії вони відігравали, схоже, порівняно скромну. Станом на 1836 р. на кожного студента передбачалось по 11 олівців на рік [28, арк. 7 зв.]. Але надалі і до кінця існування ІКС витрати стали значно скромнішими: у 1840–1841 рр. на одну людину їх припадало 3 на рік по 14 коп. за штуку [29, арк. 5]. Згодом ціни змінилися – у 1850 р. олівець коштував 10 коп., 1857 – 5 коп., але не змінилась їхня кількість – по 3 на рік [15, арк. 3–12]. Якими саме були олівці і звідки вони надходили до імперії, що сама їх тоді не виробляла? Документи того часу називають їх інколи "брохманськими". Ціни, наведені університетськими кошторисами, сильно коливаються, також не зазначається, у якому вигляді вони надходили. Між тим, відомо, що навіть на кінець XIX ст. існували спеціальні футляри для них; олівці могли мати форму, подібну до сучасних столярних, що продаються у будівельних магазинах. Чомусь не згадуються олівці таких відомих на початок століття марок, як "Фабер" або "Конте", утім, можливо, автори документів не вважали за потрібне вказувати виробника. На той час уже були перші автоматичні у металевому корпусі [6, с. 91], але, судячи з усього, студенти обмежувалися звичайним, "простим" грифельним олівцем, проте все одно доволі дорогим. "Київські губерньські відомості", розписуючи потреби чорноморського флоту, згадували "олівці чорні чисті дрібними шматками" і "олівці в кипарисовому дереві найкращі" [8, с. 1019–1027]. Очевидно, саме такі – в кипарисовому дереві, або подібні, купував університет. Натомість канцелярське діловодство могло мати кольорові – червоні і сині, сліди яких є у документації [28, арк. 12 зв.; 26, арк. 15–17] (у раніший час кольорові олівці могли мати таку форму: металевий стрижень із довгими заціпами на кінці, що нагадують цанги сучасного механічного олівця, які тримали шматочок кольорової пасти, крейди чи мінералу у вигляді брусочка) [6, с. 84].

Канцелярське приладдя, яким користувався студент протягом 1830–1850-х рр., виконувало цілу низку функцій. У першу чергу, звісно, воно мало забезпечувати найнагальнішу потребу – фіксацію отриманих знань і звіт про них. І вже у другу – формально символізувати статус студента. Насправді така, здавалося би, незначна річ, як папір чи перо, чорнило чи олівець відігравали свою, важливу роль у процесі навчання і становлення молодого фахівця. Мав значення навіть естетичний бік справи, не кажучи вже про якість приладдя. Писання пером вимагало терплячості і значного обсягу часу – з одного боку, воно було легким і не вимагало таких зусиль, як металеві ручка і перо, з іншого, ним складніше і повільніше доводилося писати, ймовірно, це впливало на почерк. Використання металевих пер з якихось причин у вказаний період, не практикувалось, що є однією з ознак консерватизму в університеті, який, зазвичай, активно переймав технічні новинки. Потрібно було витрачати час на його заточування. Дешевий чи дорогий папір, таке саме чорнило впливало на кількість помилок і "чистоту" тексту, відповідно, потребу у його переписуванні (хоча, судячи з характеру документів, які збереглися, навіть канцеляристи не завжди переписували їх

начисто). Кількість паперу могла структурувати студентську сумлінність у справі записування лекцій. Цілком очевидно, що і лектор мав узгоджувати темп озвучуваного матеріалу з можливостями його записати. Отже, можна говорити про свого роду "канцелярський час і простір", який накладался на інший, загальний час того, хто навчався. І час цей був, певною мірою, винятковий, тому що срібні столові прибори у їдальні ІКС, теоретично, могли передбачати наявність письмових приборів (набір, що складався, зазвичай, з чорнильниці або двох, пісочниці на підставці, підставки під перо), але їх однозначно не було.

На жаль, саме цей бік справи як такий, що може вважатися "технічним", поки привертає недостатню кількість уваги дослідників (порівняно непогано розробляється те, що стосується історії паперу). Тому деякі припущення, висловлені у розвідці, є саме припущеннями і вимагають уточнень, і розширення матеріалу, сприяючи розкриттю ще однієї сторінки минулого Київського університету XIX ст.

Список використаних джерел

1. З. Г. Писчие перья / З. Г. // Киевские губернские ведомости. – 1845. – № 32. – С. 269–279.
2. Кругляк М.Е. Життя та побут студентства підросійської України другої половини XIX – початку XX ст.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 – історія України / Кругляк Марина Едуардівна; КНУ ім. Т. Шевченка. – К., 2010. – 16 с.
3. Посохова І. Студентство університетів Російської імперії XIX – початку XX ст.: становлення та еволюція субкультури / І. Посохова. – Харків: Раритети України, 2013. – 274 с.
4. Левшин В. Всеобщее и полное домоводство, в котором ясно, кратко и подробно показываются способы сохранения и приумножать всякого рода имущества, с показанием сил обыкновеннейших трав и домашней аптеки и проч. и проч. с приложением нужных гравированных рисунков / В. Левшин. – М.: Университетская типография, 1795. – 323 с.
5. Мацюк О. Історія українського паперу / О. Мацюк. – К.: Інститут української археографії НАН України, 1994. – 159 с.
6. Митина Н. Непростая история простого карандаша / Н. Митина // History illustrated. – 2010. – № 12. – С. 84–99.
7. Лермантов В. Писчие перья / В. Лермантов // Энциклопедический словарь. – СПб.: Типолитография И. А. Эфрона, 1898. – Т. XXIIIa. – С. 701.
8. Постановки на черноморский флот // Киевские губернские ведомости. – 1843. – № 34. – С. 1019–1027.
9. Участикина З.В. Развитие бумажного производства в России / З. В. Участикина. – М.: Лесная промышленность, 1972. – 256 с.
10. Таранов Н.Н. Рукописный шрифт / Н. Н. Таранов. – Львов: Издательство при Львовском государственном университете издательского объединения "Вища школа", 1986. – 159 с.
11. Черепнин Л.В. Русская палеография / Л. В. Черепнин. – 2-е изд. – М.: Издательство политической литературы, 1956. – 616 с.
12. Лермантов В. Чернила / В. Лермантов // Энциклопедический словарь. – СПб.: Типография Акционерного Общества Брокгауз-Ефрон, 1903. – Т. XXXVIIIa. – С. 602–604
13. Державний архів м. Києва, ф. 16, оп. 381, спр. 194, 54 арк.
14. Там само, ф. 16, оп. 383, спр. 201, 54 арк.
15. Там само, ф. 16, оп. 386, спр. 254, 241 арк.
16. Там само, ф. 16, оп. 390, спр. 412, 48 арк.
17. Там само, ф. 16, оп. 393, спр. 222, 49 арк.
18. Там само, ф. 16, оп. 394, спр. 46, 240 арк.
19. Там само, ф. 16, оп. 465, спр. 1990, 176 арк.

20. Там само, ф. 16, оп. 465, спр. 2022, 74 арк.
21. Там само, ф. 16, оп. 478, спр. 166, 19 арк.
22. Там само, ф. 16, оп. 478, спр. 196, 94 арк.
23. Там само, ф. 16, оп. 2, спр. 209, 182 арк.
24. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, ф. 8, спр. 296, 513 арк.
25. Там само, ф. 8, спр. 2815, 172 арк.
26. Центральний державний історичний архів України, м. Київ, ф. 707, оп. 24, спр. 266, 29 арк.
27. Там само, ф. 707, оп. 87, спр. 195, 75 арк.
28. Там само, ф. 707, оп. 87, спр. 558, 24 арк.
29. Там само, ф. 707, оп. 87, спр. 679, 29 арк.

References

1. Z.G. (1845) Pischie peria. *Kievskie gubernskie vedomosti*, 32, 269–279.
2. KRULIAK, M.E. (2010) Zhyttia ta pobut studentstva pidrosiiskoi Ukrainy druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. Abstract of unpublished thesis (Ph.D in History), Kyivskii natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka, Kyiv.
3. POSOKHOVA, I. (2013) *Studentstvo universytetiv Rosiiskoi imperii XIX – pochatku XX st.: stanovlennia ta evoliutsiia subkultury*. Kharkiv: Raryety Ukrainy.
4. LEVSHYN, V. (1795) *Vseobshchee i polnoe domovodstvo, v kotorom yasno, kratko i podrobno pokazyvaiutsia sposoby sokhraneniia i priumnozhat vsiakogo roda imushchestva, s pokazaniem sil obyknovennishikh trav i domashnei apteki i proch. i proch. s prilozheniem nuzhnykh gravirovannykh risunkov*. Moscow: Universitetskaiia tipografiia.
5. MATSIUK, O. (1994) *Istoriia ukrainskoho paperyu*. Kyiv: Instytut ukrainskoi arkhieohrafiia NAN Ukrainy.
6. MITINA, N. (2010) Neprostaiia istoriia prostogo karandasha. *History illustrated*, 12, 84–99.
7. LERMANTOV, V. (1898) Pischie peria. In: *Entsiklopedicheskii slovar*. Vol. XXIIIa. Saint Petersburg: Tipolitografiia I. A. Efrona, p. 701.
8. Postavki na chernomorskii flot (1843) *Kievskie gubernskie vedomosti*, 34, 1019–1027.
9. UCHASTKINA, Z.V. (1972) *Razvitie bumazhnogo proizvodstva v Rossii*. Moscow: Lesnaia promyshlennost.
10. TARANOV, N.N. (1986) *Rukopisnyi shrift*. Lvov: Izdatelstvo pri Lvovskom gosudarstvennom universitete izdatelskogo obiedineniia "Vyshcha shkola".
11. CHEREPNIN, L.V. (1965) *Russkaia paleografiia*. 2nd edn. Moscow: Izdatelstvo politicheskoi literatury.
12. LERMANTOV, V. (1903) Chernila. In: *Entsiklopedicheskii slovar*. Vol. XXXVIIIa. Saint Petersburg: Tipografiia Aktsionernogo Obschestva Brokgauz-Efron, pp. 602–604.
13. Derzhavnyi arkhiv m. Kyeva, fond 16, opys 381, sprava 194, 54 arkushi.
14. Ibid, fond 16, opys 383, sprava 201, 54 arkushi.
15. Ibid, fond 16, opys 386, sprava 254, 241 arkush.
16. Ibid, fond 16, opys 390, sprava 412, 48 arkushiv.
17. Ibid, fond 16, opys 393, sprava 222, 49 arkushiv.
18. Ibid, fond 16, opys 394, sprava 46, 240 arkushiv.
19. Ibid, fond 16, opys 465, sprava 1990, 176 arkushiv.
20. Ibid, fond 16, opys 465, sprava 2022, 74 arkushi.
21. Ibid, fond 16, opys 478, sprava 166, 19 arkushiv.
22. Ibid, fond 16, opys 478, sprava 196, 94 arkushi.
23. Ibid, fond 16, opys 2, sprava 209, 182 arkushi.
24. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy im. V. I. Vernadskoho, fond 8, sprava 296, 513 arkushiv.
25. Ibid, fond 8, sprava 2815, 172 arkushi.
26. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, Kyiv, fond 707, opys 24, sprava 266, 29 arkushiv.
27. Ibid, fond 707, opys 87, sprava 195, 75 arkushiv.
28. Ibid, fond 707, opys 87, sprava 558, 24 arkushy.
29. Ibid, fond 707, opys 87, sprava 679, 29 arkushiv.

Надійшла до редколегії 23.11.15

Yu. Shemeta, Ph.D. in History, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE SYMBOLS OF THE STUDENTS' STUDYING IN THE UNIVERSITY OF ST. VOLODYMYR: PEN, PAPER, INK (1834–1858)

The scantily examined and practical part of the Perfunctory Students Institute of the Imperial University of St. Volodymyr (1834–1858) is considered. The types and quality of paper used by students is analyzed, i.e. white and thick, for studies and creative exercises, and the blue paper which had more economic importance, although it was also used for writing. It was found out that one person had an opportunity to use approximately 72 sheets of different paper types for writing down the lectures, compositions and other needs per month. Obviously, at this time they have used regular but not metal pens demanding knife sharpening and relatively quickly wasted. As the inkstand they have used relatively cheap material – made of glass which were probably similar to pharmaceutical glasses, and not expensive which were in use at the time. Initially, the ink could have been produced in the University itself, but later they have been buying it. It has been produced from organic substances – tree resin, parasitic growths on oak leaves, as well as iron and acidic liquids. The less traditional for nineteenth century was brown color ink, while teachers used colored – red. The errors have been crossed out or scratched from the sheet of paper with the knife. The students could have written with pencils or use them for the other purposes such as drawing. The pencils could have been from graphite in the wooden layer and they cost relatively expensive.

It has been found out that the content of the stationery used by the students influenced the speed and quality of their studies. The stationery itself can be peculiar symbol of the students' era.

Keywords: University of St. Volodymyr, Perfunctory Students Institute, paper, quill pen, ink, ink pot, pencil.